

Хлебніков Г.

кандидат філософських наук, зав. відділом філософії Центру гуманітарних науково-інформаційних досліджень ІНІОН РАН

Абизова Л.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

**КАРТИНА УНІВЕРСУМУ В НЕОПЛАТОНІЗМІ:
БОГ – ВІРА – ЛЮДИНА – СВІТ**

У статті реконструюються засадничі положення філософії Плотіна. Зазначається, що християнство корелюється з неоплатонізмом, подібно інтерпретуючи елементи загальної картини Універсуму. Зроблено наголос на тому, що проблеми історії і призначення людини не знаходяться в центрі уваги неоплатоніків, які споглядають красу Космосу в цілому. Неоплатонізм розглядає життя, перш за все в його моральному аспекті, як постійну комунікацію з рангами небесної ієрархії, які допомагають людині досягнути справжнє знання. Зроблено висновок про те, що філософія неоплатонізму у скарбниці світової культури постає не тільки як засіб пізнання Бога людиною але і як специфічна форма життя, спрямована на виховання особливого, інтелектуально-духовного типу людини, здатної сходити до Абсолюту.

Ключові слова: Абсолют, знання, містицизм, Плотін, розум, Універсум

Khlebnikov G.

PhD in Philosophy, Head of the department of philosophy of the center of humanities Scientific and Information Studies of INION Sciences

Abyzova L.

PhD in Philosophy, Associate Professor, department of philosophy, socio-political and legal studies of Donbass state pedagogical university

**PICTURE OF UNIVERSUM IN NEOPLATONISM:
GOD - FAITH –PERSON –WORLD**

The rapidly growing interest in Neoplatonism is evidenced by both numerous publications and new research projects devoted to the study of various segments of its topics. The subject of research is the neoplatonic vision of the mind. According to Plotinus, rational procedures are insufficient for understanding God. Starting from a certain point, rational thinking should stop, making way for the mystical ecstasy that unites us with the one. The article reconstructs the worldview behind these provisions. It is noted that Christianity in an unusual way is in harmony with Neoplatonism. Neoplatonism and Christianity equally see very important points in the overall picture of the Universe, especially with regard to the place of the mind in it. The mind seeks to

find in this world the necessary and strict "rules of the game", guided by which you can build an evolutionary strategy for life. The logos -mind, according to the description of the plan and philosophies, is responsible for two spheres of perception of the Universe. On the one hand, it controls and transmits knowledge of the external world, on the other; it indicates the insufficiency of purely scientific information. Mind shows that Cosmos is not the cause of itself, that everything created has its eternal Creator. The authors point out that the ideas of the history and destiny of man are not in the center of attention of the Neoplatonists, contemplating the beauty of the Cosmos as a whole. Neoplatonism views life, above all in its moral aspect, as constant communication with the ranks of the celestial hierarchy, which help a person to acquire genuine knowledge. It was concluded that the neoplatonic tradition of philosophy existed not only as a means of knowing God by man, but also as a specific form of life that included some functions of religion and was aimed at bringing up a special, intellectual and spiritual type of person capable and go back to the Absolute. Unfortunately, the European "intellectual" orientation of knowledge has forgotten about the real nature of mind, its dramatic lack of self-sufficiency, which can be fully expressed only in the integrity of human existence as a triad: spirit, soul, body. The drama of mind is that it is impossible for it not to point out the existence of God, but it cannot go beyond recognizing the presence of God.

Keywords: Absolute, knowledge, mysticism, Plotinus, mind, Universum

Хлебников Г.

кандидат философских наук, зав. отделом философии Центра гуманитарных научно-информационных исследований ИНИОН РАН

Абызова Л.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

КАРТИНА УНИВЕРСУМА В НЕОПЛАТОНИЗМЕ: БОГ – ВЕРА – ЧЕЛОВЕК – МИР

Исследовательские проекты, посвященные изучению различных сегментов позднеантичной философии свидетельствуют о растущем интересе к неоплатонизму. Предметом исследования является неоплатоническое видение разума. Согласно Плотину рациональные процедуры недостаточны для понимания Бога. Рациональное мышление должно остановиться, освободив место мистическому экстазу, который объединяет нас с единым. В статье реконструируется стоящее за этими положениями мировоззрение. Отмечается, что христианство необычным образом гармонирует с неоплатонизмом, неоплатонизм и христианство одинаково видят очень важные моменты в общей картине Универсума, особенно в том, что касается места в ней разума. Логос-разум, согласно платиновской дескрипции и философам, ответственен за две сферы перцепции Универсума. С одной стороны, он

контролирует и транслирует знание внешнего мира, с другой – указывает на недостаточность чисто научной информации. Авторы указывают на то, что идеи истории и предназначения человека не находятся в центре внимания неоплатоников, созерцающих красоту Космоса как целого. Сделан вывод о том, что неоплатоническая традиция философии рассматривает жизнь, прежде всего в ее моральном аспекте, как постоянную коммуникацию с рангами небесной иерархии, которые помогают человеку обрести подлинное знание

Ключевые слова: Абсолют, знание, мистицизм, Плотин, разум, Универсум

Про стрімке зростання інтересу до неоплатонізму свідчать як численні публікації, так і кількість нових дослідницьких проектів та наукових заходів, присвячених вивченню різних сегментів кола його тем. Так, в Ірландії (Дублін) в 1997 р. було засновано Центр по вивченню платонічної традиції (Center for the study of the Platonic tradition) (10), що працює під керівництвом Джона Діллона (John Dillon). Франческо Романо (Francesco Romano) очолює в Сицилії в Університеті Катанії «Centro per lo studio della tarda antichità», який з 1984 р. видає серію праць під загальною назвою «Symbolon» («Studi e testi di filosofia antica e medievale»), присвячену, перш за все, темам і авторам неоплатонізму. У Мюнстері (Вестфален) в 1999 р. відкрилася «Сьома Платонівська монастирська академія» («Academia Platonica séptima monasteriensis»), очолювана Маттіасом Бальтесом (Matthias Baltés) (4). У 2001 р. в Мюнхені розпочалася робота «Товариства античної філософії» («Gesellschaft für antike Philosophie» - GANPH), в якому реалізується проект «Пізньюантична філософія» («Spätantike Philosophie»). У Бельгії (Льовен) в «De Wulf-Mansion center» в рамках проекту «Трансформований Платон» («Plato transformed») здійснюються дослідження та видання неоплатонічних коментарів до текстів Платона (7). Продовжує успішно працювати «Міжнародне товариство неоплатонічних досліджень» («International society for Neoplatonic studies») (8), створене ще в 1973 р. Р.Б.Харрісом (R.Vaine Harris), а також два інтернет-проекти, куратором яких у Лондоні є Андрон (C.I.Andron) (6, 9).

В контексті високостатусних міжнародних конференцій по пізньюантичній філософії і неоплатонізму доречно згадати симпозіум «Мистицизм, раціоналізм і емпіризм в неоплатонічній традиції» («Mysticism, rationalism and empiricism in the Neoplatonic tradition») (Мейнрут, 1995 р.), «Колоквіум по філософії математики пізньої античності» (Фрибург, 1998 р.), конференцію по Theologia Platonica Прокла (Льовен, 1998 р.), а також конференцію по пізньюантичній філософії і релігії (Вюрцбург, 2001 р.). Визнання впливу філософії неоплатонізму на арабське, візантійське і латинське Середньовіччя, а також німецький ідеалізм є явною ознакою її історичного і систематичного значення (3).

Інтерес представляють також матеріали II річної молодіжної наукової школи (2003 р.) та історико-політологічного семінару «Антична філософія політики» (2003р.), які були видані у збірнику «ΠΛΑΤΩΝΟΠΟΛΙΣ: Філософське антикознання як міждисциплінарний синтез історико-філософських, історичних і філологічних досліджень» (видавництво С.-Петербурзького університету, 2003р.). У ньому є ряд статей, присвячених безпосередньо неоплатонізму і

пізньоантичній філософії. Особливої уваги заслуговують наукові розвідки Д. Бабушкіної (1), Ю. Чуркіної (2) і Л. Кастл (5). Саме вони слугують методологічною базою даного дослідження та теоретичною основою аналітичного огляду проблеми.

Ідеї історії і призначення людини не знаходяться в центрі уваги неоплатоніків. Вони споглядають красу Космосу в цілому. Зло, недосконалість і сама матерія в цій картині є тільки темними кольорами, домішками, які надають цілому більше яскравості і виразності (5, с.98-99). Л. Кастл вважає, що неоплатонізм і християнство однаково витлумачують дуже важливі моменти в загальній картині Універсуму, особливо в тому, що стосується місця в ній розуму. Формуючись у часи драматичних політичних і духовних змін, неоплатонізм захищав безперервність і красу Універсуму навіть проти гріхів, що переповнюють світ. Але в цьому випадку неоплатоніки просто не бажають визнавати очевидну істину. Чи так це?

Інтерпретуючи тезу Плотіна про те, що «після встановлення першого роду буття діалектика почала», Л. Кастл стверджує, що її сенс не вичерпується звичайним: раціональні процедури недостатні для розуміння Бога. Мається на увазі, що, починаючи з певного моменту, раціональне мислення має зупинитися, звільнивши місце містичному екстазу, який об'єднує нас з єдиним через, як каже Плотін, «втечу самотнього до самотнього» (5, с.98). Проте, для розуміння того, що має на увазі Плотін, необхідно реконструювати світогляд, який стоїть за цими положеннями, що і буде зроблено авторами статті. Предметом дослідження є неоплатонічне бачення розуму в системі Універсуму.

Згідно гностичній традиції, створюючи Універсум і наших грішних предків, Бог створив і матеріальну субстанцію наших тіл, і раціональні якості наших душ. Завдяки першій, матеріальній субстанції, ми інкарніровані у простір і час, отримали нашу «шкіряну обгортку для тіл», що відокремлює нас один від одного і небес, які відтепер стають для нас одним із багатьох інших місць цілого. «Перенісшись з неіснування в існування», як називає це Оріген, ми втратили наш образ Бога і засуджені жити з болючим почуттям розриву з Богом. Люди існують завдяки благословенню Бога - благодаті. Але ми чинимо (і повинні чинити) так, ніби є причиною самих себе, самі себе створили. Бог дав нам свободу вибору - можливість повернення в рай. Він дав нам також і розум - «інструмент», що допомагає нам зробити правильний вибір. І Він дав нам його як дар. Тому людям не можна вихвалитися тим, що вони розумні, розумні і догадливі, - все це вони отримали від Бога у якості подарунку. І треба бути вдячним Богові за цей нічим не заслужений дар (5, с.99-100). Яка ж роль, яку грає цей розум? Він повинен допомогти нам знайти шлях у світі, який з огляду на первинний гріх здається таким, що втратив для нас своє самоусвідомлення, своє джерело і причини. Розум прагне відшукати в цьому світі необхідні і строгі «правила гри», іноді, правда, вважаючи, що він сам їх встановлює. Земна смертна плоть є спокусою для душі. Розум, який більшість отців церкви вважає образом Бога, є для нас помічником і гідом. Однак і розум стає спокусою для душі, якщо душа «забуде», що він тільки образ Абсолюту, а не сам Абсолют (5, с.100).

Для християнства реальна історія існує в двох іпостасях. Перша історія всезагальна. Це історія творіння, початкового гріхопадіння, одкровення і порятунку. У цій історії ми бачимо духовні одкровення, вогні священного знання, що даються тільки обраним. Однак і в звичайному світі ці «вогні» мають велике значення.

На раціональному рівні ми фіксуємо виникнення теоретичних систем, філософем і наукових доктрин, розквіт літератури та мистецтв. Таким чином, соціальне і економічне життя змінюються, і досягнення духу і розуму закріплюються в матеріальних об'єктах і інститутах. Після цього є ще час для нового акту одкровення, нової еманції гносиса, який охоплює все, що раніше було створено в світі. Клемент Олександрійський писав в «Строматах», що історія людства складається з трьох Заповітів. Старий Заповіт був даний, коли Бог відкрив себе народу Ізраїлю. Елліни, серед яких з'явився другий Заповіт - дохристиянських племен і народів, не тільки для еллінів, і цей шлях став їх виправданням перед Богом (5, с.100-101).

Християнство замінило іудейський заповіт і філософію - як заповіт, який об'єднав все, що було створено і досягнуто раніше. Старий Заповіт і філософія були необхідні для світу, щоб підготувати його до приходу Христа, - така основна ідея Клемента про історію людства. Але Старий Заповіт і філософія Сократа, Платона і Аристотеля були воістину геніальним проривом від тимчасового до вічного. Вони вплинули на культуру в усіх відношеннях і вимагали руху вперед.

Неоплатонізм нічого не говорить про цю історію, він все ще здається перебуває в прекрасному сьогоденні класичних Афін. Але християнство знає і іншу історію - історію людської душі. І тут християнство, стверджує Л. Кастл, незвичайним чином гармонізується з неоплатонізмом. Варто тільки згадати «Сповідь» Августина Блаженного. Автор постійно апелює до Бога, сповідається перед Ним, віддається Йому. Почуття чудесної присутності вічного Бога, що знаходиться поруч з Августином, пронизує кожне його слово. Завдяки цьому духу в його тексті, читача Августина охоплює те ж саме почуття присутності Бога (5, с.100).

Неоплатонізм також багато разів говорить про ту ж саму парадоксальну присутність першого принципу в усьому існуючому і, перш за все, в наших душах. Ось опис Плотіном цього моменту: «Чи є тоді цей «центр» наших душ принципом, який ми розшукуємо? Ми повинні дивитися ще далі: нам слід припустити існування принципу, в якому всі ці центри збігаються. Це буде центр, аналогічний тому, який ми знаємо як центр кола. Душа не є колом в сенсі геометричної фігури, але в тому, що її первісна природна цілісність міститься всередині неї і навколо неї, що вона зобов'язана своїм походженням цілому, і вона буде ще більш цілісною, коли відокремиться від тіла» (цит. За: 5, с.102).

Неоплатонізм розглядає життя, перш за все в його моральному аспекті, як постійну комунікацію з рангами небесної ієрархії, які допомагають людині знайти справжнє знання. Коли людина це розуміє, вона, на думку Л. Касла, починає свій неймовірно важкий, довгий, але єдино можливий шлях до блага. Коли цей підйом завершений, її охоплює вражаюче відчуття єдності з Богом,

Божественного буття. Описати це відчуття можна лише за допомогою метафор: «І той, хто пізнає це бачення, - якою пристрасною любові він буде охоплений, яким трепетом бажання, прагненням злитися в одне з цим, - що за чудовий підйом! І якщо той, хто ніколи не бачив це буття, повинен жадати його, як усього свого добробуту, той, хто його знає, повинен любити і шанувати його як саме прекрасне. Він буде затоплений урочистістю і щастям, задихатися від рятівного жаху, любити різними видами любові, палати бажанням. Всі інші свої любові, крім цієї, він стане зневажати і відкидати, хоча колись вони здавалися йому щирими» (Енн. 1. 6. 7. «Про Прекрасне») (цит. За: 5, с.102).

І ця інша історія є реальною історією, яка існує завдяки волі Бога. Все інше - тільки зовнішні умови, лише іззовні спрямовані імпульси, урок, який змушує нас звертатися до нас самих і знаходити в собі цілий Універсум і Творця всіх існуючих речей. Знаменитий німецький середньовічний містик Майстер Екхард стверджував, що народження Христа - це подія, яка вічно відбувається в людській душі. Нашою метою є залишення периферії звичайного повсякденного існування і повернення до небесної безодні нашого до- існування, в якій ми є одним з самим Богом (5, с.102-103). Однак, народження Христа в кожному з нас є нічим іншим, як створенням боголюдини. А це, в свою чергу, означає, що творення не пов'язане з порядком часу. Час не існує для Бога і для боголюдини в нас. Творення - це не тільки подія, починаючи з якого Універсум почав існувати (включаючи існування часу), це ще й подія, що має місце у вічності, в цей самий момент («зараз, сьогодні, нині») - це єдиний модус часу, який містить в собі вічність) (5, с.103).

У певному сенсі ми ще не створені, ще не існуємо, а є тільки свідками і співтворцями нашого власного творення. І чи будемо ми створені чи ні, невідомо, це залежить від нас. Ми можемо рухатися в сторону Бога (і на цьому шляху стаючи все більше і більше створеними) або - в іншу, це залежить від вибору, який зробить наш розум. Продукуючи благо, створюючи безсмертну музику або слухаючи її всім серцем, здійснюючи великі справи, люди «дозволяють» Богу діяти в нас, творити нас не як смертних, а як вічних істот. Залишаючи тимчасове і плінне (а час - це той елемент, який постійно йде, зникає з нашого світу), ми знаходимо вічність. «Вдихання в людини духу життя» повторюється раз за разом. За допомогою цього репродукування акту творення, відкриваючи себе перед Богом для дії в нас, ми відновлюємо нашу власну «Адамову» природу. Проходячи через зміни, розум сам собою стає «мудрішим», його вибір стає все більш моральним і прекрасним - до моменту його зникнення як окремого цілого, коли його істина розплавиться з благом і красою, які також перестануть існувати у вигляді окремих сутностей (5, с. 103-104).

І тут слід повернутися до тези Плотіна, з якої почалося дослідження Л. Касла. Ось повний текст цитати: «Діалектика використовує платонівський поділ для розрізнення ідей, автентичної екзистенції і перших родів. Вона встановлює в світлі мислення аффіліацію всього, що виходить з першого, поки вона не перетне все інтелектуальне царство. Потім, за допомогою аналізу, вона звертається до

протилежного шляху і знову повертається до буття в тій сфері, вона більше не займається багатьма речами. Вона досягла єдності і споглядає »(цит. За: 5, с.104).

В цьому уривку Плотін дає досконалу дескрипцію розуму в його діалектичній діяльності. Він говорить про поділ форм, про синтез інтелектуальних категорій (перших родів) і про аналіз цих категорій, розкриваючи їх синтетичну природу. В результаті він формує апофатичний тип визначень першооснови. Важливим моментом є те, що ключовий термін в античності для розуміння природи розуму не «нус» (розум), а логос. Починаючи з Геракліта, цей термін вкорінився у грецькій філософії. Покриваючи велике семантичне поле, він навряд чи може бути перекладений однозначно. Логос Геракліта одночасно є і логосом-розділювачем, і логосом-збирачем. Логос розділяє природні протилежності, розділяє речі в момент їх народження і ставить межу їхньому існуванню. У той же час логос примиряє протилежності, примушує їх рухатися по колу, замінюючи одні іншими. Логос дається нам тимчасово, на той час, поки ми потребуємо подолання наслідків первинного гріха, як би історично його не називали, щоб тримати все разом і зберігати існування світу від ультимативної атомізації, перетворення в пил (5, с.104-105).

У філософії Філона Олександрійського і потім в християнській традиції логос став ім'ям творчої природи Бога. Нус Плотіна теж має креативну природу (він створює душу і все прості речі). Плотін також називає його «логосом Єдиного». Його логос - це діалектика як вища форма інтелекту. Діалектика визначає, що повинно стати предметом філософської спекуляції, форму і клас, до яких належить цей предмет. Діалектика аналізує категорію буття, яка розкривається в цьому предметі, і, нарешті, задається питанням про трансцендентне, що знаходиться за видимим і чуттєвим.

Таким чином, логос-розум, згідно плотіновської дескрипції і філософемі, відповідальний за дві сфери перцепції Універсуму. З одного боку, він контролює і транслює знання зовнішнього світу, з іншого - вказує на недостатність суто раціональної інформації. Розум показує, що Космос не є причиною самого себе, що все створене має свого вічного Творця. Від цього твердження він діалектично сходить до вищої категорії буття, тобто до визначень, за допомогою яких ми можемо говорити про все, що нам відомо. Наступний рівень його активності має негативний апофатичний характер. Розум може лише вказувати на те, що не є першооснова, але не в змозі сказати нам, чим вона є (5, с.105).

Отже, проаналізовані джерела показують, що антична філософія і гносис існували не тільки як засіб пізнання Бога людиною, але і як специфічна форма життя, що включала в себе деякі функції релігії і була спрямована на виховання особливого, інтелектуально-духовного типу людини, здатної не тільки пізнавати, але і сходити до Абсолюта. Гносис вчить, що людина за своєю суттю є духом і тому є доброю. Духовна душа людини за своїм походженням божественна, це - божественна іскра, яка з яких-небудь причин відпала або була вигнана в чужій своїй суті у матеріальний світ. У ситуації, що склалася, метою людини є залишення світу і свого тіла, яке є складовою частиною матеріального світу і,

отже, в'язницею душі, щоб в русі вгору як чистий дух повернутися до свого божественного першоджерела.

Неоплатонізм і християнство зберігають цю парадигму. Бог дав людям свободу вибору - можливість повернення в рай. Він дав їм також і розум - як «інструмент», що допомагає зробити правильний вибір. Розум прагне відшукати в цьому світі необхідні і суворі закони, керуючись якими можна побудувати еволюційну стратегію життя. Драма розуму в тому, що для нього неможливо не вказувати на існування Бога. Але він не може йти далі визнання присутності Бога. Зрозуміти Бога він не може через свою аналітичну, раціональну природу. Найфундаментальнішим поділом у процесі пізнання є поділ на суб'єкт (сам дослідник) і об'єкт дослідження. Необхідно постійно зберігати цю демаркацію в методі мислення і міркування заради самої можливості акту пізнання.

Бог необхідний для розуму, але він може лише зупинитися біля дверей містичного місцезнаходження Бога, тому реальність релігійного почуття схильна до скепсису розуму (5, с.105-106).

Велике знання – велика скорбота... «Еннеади» Плотіна можуть розглядатися як демонстрація цього драматичного стану розуму. Не випадково, на думку Л. Касла, засновник неоплатонізму вказує на страждання, через яке душа може піднятися до єдиного. Незважаючи на багато загальних рис із буддизмом, ідея страждання в гносисі фундаментально відрізняється від цієї великої східної релігії.

На жаль, європейська «інтелектуальна» орієнтація забула про реальну природу розуму, про драматичну відсутність у ньому самодостатності, яка може повністю проявлятися тільки в цілісності людської екзистенції як тріади: дух, розумна душа, тіло (що було широко відомо в середні віки). Розум поступово шукав основу в собі самому (Р. Декарт, Г.Ф. Лейбніц, Г. В. Ф. Гегель) і почав відігравати незвичну роль. Наприклад, ми бачимо, як велика ідея любові до людства крок за кроком була замінена ідеєю гуманізму, потім ідеєю комфорту життя як індексу її якості.

Трагічна філософія життя, якій було властиве відчуття Бога, поступилася тенденції приховувати нашу людську слабкість за індустріальною стіною цивілізації (5, с.106). Але ХХ і ХХІ ст. показали нам, що філософія «втомилася» від «інтелектуальних» («аристотелівських») програм. Сучасна думка воліє руйнувати обмеження самі по собі, вона руйнує ідеї субстанції, суб'єкта, історії і т.д. Саме тому, на противагу жорсткому раціоналізму, неоплатонічне бачення розуму є одним з найкоштовніших каменів у скарбниці світової культури.

Література

1. Бабушкина Д.А. Античная традиция «заботы о себе»: Объект и определение (Платон и Плотин) // ПЛАТΩΝΟΠΟΛΙΣ: Философское антиковедение как междисциплинарный синтез историко-философских, исторических и филологических исследований / Д.А. Бабушкина – СПб., 2003. – С.94–98.
2. Чуркина Ю.А. Понятие веры у Прокла (по материалам «Платоновской теологии») // ПЛАТΩΝΟΠΟΛΙΣ: Философское антиковедение как

- междисциплинарный синтез историко-философских, исторических и филологических исследований / Ю.А.Чуркина – СПб., 2003. – С.111–114.
3. Adamson P. The Arabic Plotinus: A philosophical study of the theology of Aristotle. /P. Adamson – L., 2002. – IX, 240 p.
 4. Balles M. Der Platonismus in der Antike. /M. Balles – Stuttgart, 1997. – X, 196 S.
 5. Castle L. The predestination of reason / ΠΛΑΤΩΝΟΠΟΛΙΣ: Философское антиковедение как междисциплинарный синтез историко-философских, исторических и филологических исследований. / L Castle – СПб., 2003. – С.98–106.
 6. Mode of access: <http://groups.yahoo.com/group/neoplatonism>.
 7. Mode of access: <http://www.hiw.kuleuven.ac.be/dwmc/plato>.
 8. Mode of access: <http://www.isns.us>.
 9. Mode of access: <http://www.neoplatonism.org>.
 10. Mode of access: <http://www.tcd.ie/Classics/cspt/index1.html>.

REFERENCES

1. Babushkina D.A. Antichnaia traditsiia "zaboty o sebe": Ob"ekt i opredelenie (Platon i Plotin) // ΠΛΑΤΩΝΟΠΟΛΙΣ: Filososfskoe antikovedenie kak mezhdistsiplinarnyi sintez istoriko-filosofskikh, istoricheskikh i filologicheskikh issledovaniy / D.A. Babushkina – SPb., 2003. – С.94–98.
2. Churkina Iu.A. Poniatie very u Prokla (po materialam "Platonovskoi teologii") // ΠΛΑΤΩΝΟΠΟΛΙΣ: Filososfskoe antikovedenie kak mezhdistsiplinarnyi sintez istoriko-filosofskikh, istoricheskikh i filologicheskikh issledovaniy / Iu.A. Churkina – SPb., 2003. – С.111–114.
3. Adamson P. The Arabic Plotinus: A philosophical study of the theology of Aristotle /P. Adamson – L., 2002. – IX, 240 p.
4. Balles M. Der Platonismus in der Antike /M. Balles – Stuttgart, 1997. – X, 196 S.
5. Castle L. The predestination of reason / ΠΛΑΤΩΝΟΠΟΛΙΣ: Filososfskoe antikovedenie kak mezhdistsiplinarnyi sintez istoriko-filosofskikh, istoricheskikh i filologicheskikh issledovaniy / L. Castle – SPb., 2003. – С.98–106.
6. Mode of access: <http://groups.yahoo.com/group/neoplatonism>.
7. Mode of access: <http://www.hiw.kuleuven.ac.be/dwmc/plato>.
8. Mode of access: <http://www.isns.us>.
9. Mode of access: <http://www.neoplatonism.org>.
10. Mode of access: <http://www.tcd.ie/Classics/cspt/index1.html>.

Надійшла до редакції 25.10.2018

